

MARIAN FLIS¹

SZKODY ŁOWIECKIE W ŚWIETLE UWARUNKOWAŃ EKONOMICZNYCH I PRAWNYCH

Abstrakt. Interakcje zwierząt na środowiska ich bytowania w postępujących zmianach zarówno agrocenoz, jak i fitocenoz leśnych prowadzą do uszkodzenia roślin, które w ujęciu gospodarczym określane są mianem szkód wyrządzanych przez zwierzęta. W przypadku zwierząt łownych odpowiedzialność za szkody w uprawach i płodach rolnych scedowana jest na dzierżawców lub zarządców administracyjnie wydzielonych terenów, określanych jako obwody łowieckie. W ostatnich latach problem szkód przybiera na znaczeniu, co bezpośrednio powiązane jest ze zwiększeniem liczebności dzików, będących ich głównym sprawcą. Wraz ze zwiększeniem się liczby szkód wzrastają obciążenia finansowe kół łowieckich, których członkowie niejednokrotnie zmuszeni są podejmować dodatkowe zobowiązania finansowe na pokrycie odszkodowań za szkody czynione przez zwierzyńę. W sytuacji takiej nieodzowna wydaje się współpraca między myśliwymi i rolnikami w celu maksymalnego ograniczenia tych szkód. Jednak w obecnych warunkach strukturalno-ekonomicznych rolnictwa nie jest to takie proste i wymaga dużego zaangażowania i dobrej woli obu stron.

Słowa kluczowe: szkoda łowiecka, dzik, odpowiedzialność za szkody, odszkodowania łowieckie

WPROWADZENIE

Postępująca w ostatnich latach intensyfikacja rolnictwa, połączona z intensywną urbanizacją terenów rolniczych, przyczynia się do ograniczania areałów bytowania zwierząt dziko żyjących. Dodatkowo stan ten pogłębiany jest przez wzrost antropopresji, co pociąga za sobą niekorzystne zmiany behawioralne u zwierząt dziko żyjących, będące swoistym odreagowaniem na kompleksowe oddziaływanie wymienionych czynników. Zmiany zachowań zwierząt, związane głównie z cyklami i lokalizacją miejsc żerowania, a także ze zwiększeniem liczebności zwierząt, prowadzą do gwałtownych zmian ekologicznych układów

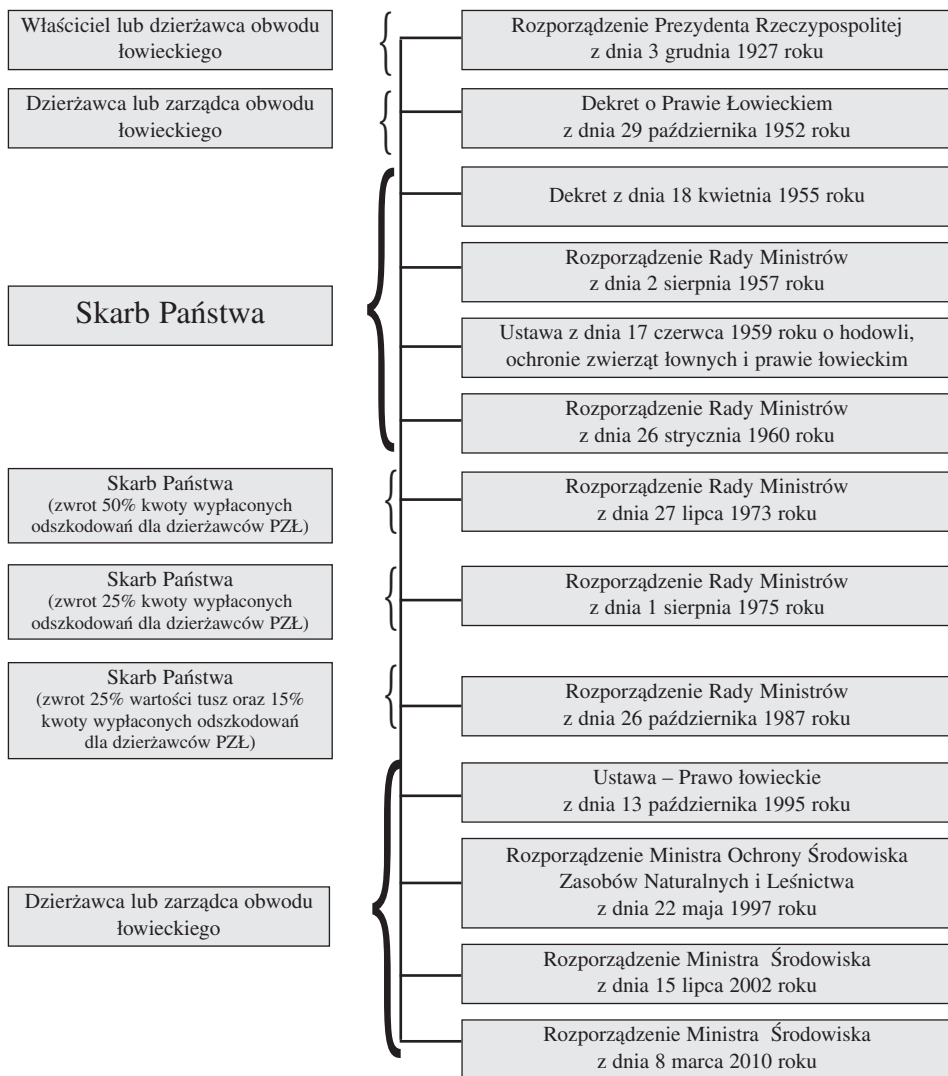
¹ Autor jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie (e-mail: marian.flis@up.lublin.pl).

przyrodniczych w zakresie interakcji zwierząt i środowiska. W naturalnych układach przyrodniczych, w których nie obowiązywały prawa ekonomiczne związane z efektywnością działań gospodarczych, pojęcie szkód wyrządzanych przez zwierzynę jako takie nie występowało. W dobie tzw. gospodarki rynkowej, gdzie uwarunkowania ekonomiczne prowadzą do intensyfikacji rolnictwa, problem niekorzystnego oddziaływania zwierząt na struktury zurbanizowanych agroceoz przybiera na znaczeniu.

SZKODY W UJĘCIU HISTORYCZNYM

Pomimo faktu, że w zróżnicowanym prawodawstwie łowieckim problematyka szkód związanych z szeroko rozumianym łowiectwem istniała już od XV wieku, można stwierdzić, że w ujęciu historycznym zagadnienie szkód wyrządzanych przez zwierzęta w uprawach rolniczych pojawiło się prawdopodobnie dopiero w XVIII wieku i związane było z postępującym w tym okresie rozwojem rolnictwa oraz przemysłu [Kościelniak-Marszał 2009]. Najogólniej przyjmuje się, że jednym z pierwszych, a zarazem znaczących uregulowań prawnych w zakresie odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez zwierzynę było Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 3 grudnia 1927 roku [Rozporządzenie... 1927], które nakładało obowiązek wynagradzania szkód wyrządzonych przez cztery gatunki zwierzyny grubej na właściciela lub dzierżawcę obwodu łowieckiego. Jednak należy zauważyć, że w okresie tym zupełnie odmiennie uregulowana była kwestia prawna polowania, które w głównej mierze związane było z własnością gruntu. Taki stan prawny obowiązywał do okresu powojennego, kiedy to w 1952 roku, w świetle zapisów Dekretu o Prawie Łowieckim, odpowiedzialność ta przypisana została dzierżawcom obwodów łowieckich. Jednak już w 1955 roku w związku ze swoistą reorganizacją łowiectwa oraz prawnym określeniem właściciela zwierzyny w postaci Skarbu Państwa aspekt szkód czynionych przez tę zwierzynę przypisany został prawnemu jej właścicielowi, czyli właśnie Skarbowi Państwa. Stan taki trwał do 1973 roku, kiedy to Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 lipca 1973 roku wprowadziło w kwestii odszkodowań częściową partycypację (50% wypłaconych odszkodowań) dzierżawców obwodów łowieckich zrzeszonych w Polskim Związku Łowieckim (PZŁ). W kolejnych latach kwestia partycypacji dzierżawców zrzeszonych w PZŁ ulegała zmianom w zakresie proporcji oraz sposobu jej naliczania, aż do 1995 roku, kiedy to ustawa – Prawo łowieckie [Ustawa... 1995] przeniosła obligatoryjną odpowiedzialność za szkody łowieckie na dzierżawców lub zarządców obwodów łowieckich, czyli *de facto* myśliwych (rysunek 1).

Począwszy od tego okresu, pomimo zapisu ustawowego, że zwierzyna w stanie wolnym stanowi dobro ogólnonarodowe i jest własnością Skarbu Państwa, z kwestii odpowiedzialności za szkody łowieckie wyłączony został czynnik państwowy. Taka konstrukcja odpowiedzialności za szkody sprawia, że ma ona charakter obiektywny, gdyż przejęcie odpowiedzialności nie wynika z ewentualnej winy zarządcy bądź dzierżawcy obwodu łowieckiego. Te-

RYSUNEK 1. Kwestie odpowiedzialności za szkody w okresie powojennym w świetle obowiązujących aktów prawnych

FIGURE 1. Issues of responsibility for damage in the post-war period in the light of current legislation

go typu regulacja prawna odpowiedzialności za szkody jest swoistą modyfikacją koncepcji odpowiedzialności zawartej w prawie cywilnym, zawężoną zarówno przedmiotowo, jak i podmiotowo i dostosowaną do specyfiki szkód wyrządzanych przez zwierzynę w uprawach rolniczych. Na podkreślenie zasługuje fakt, że odpowiedzialność za szkody obejmuje tylko pięć gatunków zwierzyny (dziki, łosie, jelenie, daniiele i sarny), a w obecnych uwarunkowaniach prawnych w zasadzie nawet cztery, gdyż łoś objęty jest całorocznym okresem ochronnym, co sprawia, że odpowiedzialność za szkody czynione przez ten gatunek ponosi Skarb Państwa [Ustawa... 1995].

Jednocześnie należy zauważyć, że odpowiedzialność za szkody wyrządzane przez zwierzynę w agrocenozach nie nosi znamion absolutnej, co wynika z faktu wyłączeń tej odpowiedzialności w przypadkach opisanych w artykule 48 ustawy – Prawo łowieckie. Wyłączenia te mają jednocześnie charakter taksatywny, co sprawia, że wystąpienie którejkolwiek sytuacji skutkuje brakiem przejęcia odpowiedzialności za powstałą szkodę przez dzierżawcę lub zarządcę obwodu łowieckiego.

Kwestie przejęcia odpowiedzialności za szkody w uprawach rolniczych wynikają również z miejsca położenia tej uprawy. W przypadku upraw położonych w granicach obwodów łowieckich odpowiedzialność za szkody spoczywa na ich dzierżawcach bądź zarządcach tych terenów. Na gruntach niewchodzących w skład obwodów łowieckich kwestia odpowiedzialności przypisana jest prawemu właścicielowi zwierzyny – Skarbowi Państwa, procedury zaś szacowania wynikają z charakteru wyłączenia (tabela 1). Z kolei rola Państwa w tych procedurach oraz samej likwidacji szkód, oprócz wymienionych kwestii odpowiedzialności i jej ograniczeń, sprowadza się także do szczegółowego uregulowania sposobu postępowania przy szacowaniu szkód oraz wypłaty odszkodowań, jak również problematyki ograniczania potencjalnie rodzących się sporów [Flis 2008, Kościelniak-Marszał 2009, Rozporządzenie... 2010].

TABELA 1. Odpowiedzialność za szkody w zależności od miejsca położenia zniszczonej uprawy
TABLE 1. Responsibility for damage according from place of position of destroyed cultivation

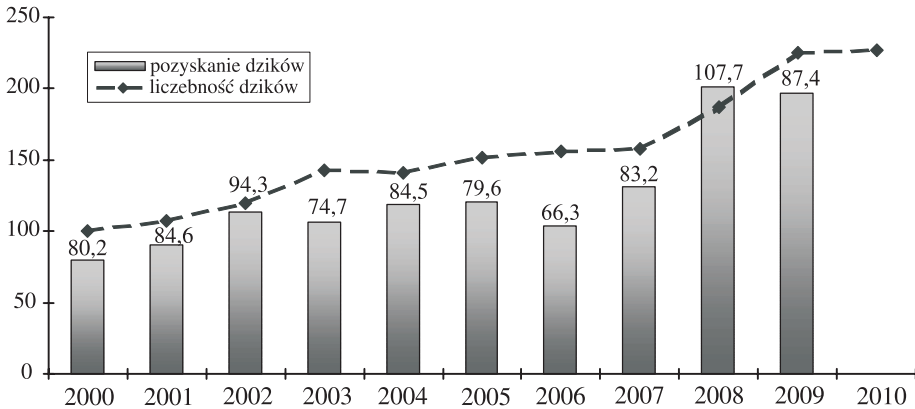
Miejsce wystąpienia szkody	Organ odpowiedzialny	Organ dokonujący szacowania i wypłaty odszkodowania
Teren obwodu łowieckiego	dzierżawca lub zarządca obwodu łowieckiego	przedstawiciel dzierżawcy lub zarządcy obwodu łowieckiego
Teren poza obwodem łowieckim lub wyłączony z obwodu łowieckiego	Skarb Państwa	dyrekcja parku narodowego lub organ sprawujący nadzór nad rezerwatem
	Skarb Państwa	zarząd województwa właściwy ze względu na miejsce wystąpienia szkody

EKOLOGICZNE UWARUNKOWANIA POWSTAWANIA SZKÓD

W ostatnich latach obserwuje się gwałtowny wzrost szkód wyrządzanych przez zwierzynę w uprawach rolniczych. Na Lubelszczyźnie, charakteryzującej się niezbyt dużą intensyfikacją rolnictwa oraz znacznym rozdrobnieniem upraw rolniczych, w okresie ostatnich 10 lat liczba i wielkość szkód w uprawach rolniczych zwiększyła się od 2 do 6 razy, w zależności od rodzaju i położenia upraw oraz struktury agrocenoz [Flis 2009b, 2010]. W rejonach zachodniej części kraju zwiększenie się liczby szkód w ostatnich latach przybiera jeszcze bardziej dynamiczny charakter [Flis 2009a].

Główną tego przyczyną jest gwałtowne zwiększenie liczebności dzików na terenie kraju, będących głównym sprawcą tych szkód (około 95%). Według

danych ze sprawozdawczości łowieckiej, obejmującej 93% wszystkich obwodów łowieckich w kraju, liczebność dzików w okresie ostatnich dziesięciu lat zwiększyła się ponaddwukrotnie (rysunek 2), przy jednoczesnym blisko 2,5-krotnym wzroście łowieckiego pozyskania tego gatunku [Flis 2009a, Budny i in. 2010].

RYSUNEK 2. Liczebność i łowieckie pozyskanie dzików [tys. sztuk] w ostatnim dziesięcioleciu w obwodach dzierżawionych w latach 2000–2010

FIGURE 2. Population and hunting acquisition of wild boar (in thousands of individuals) in the last decade in hunter district to lease in 2000–2010

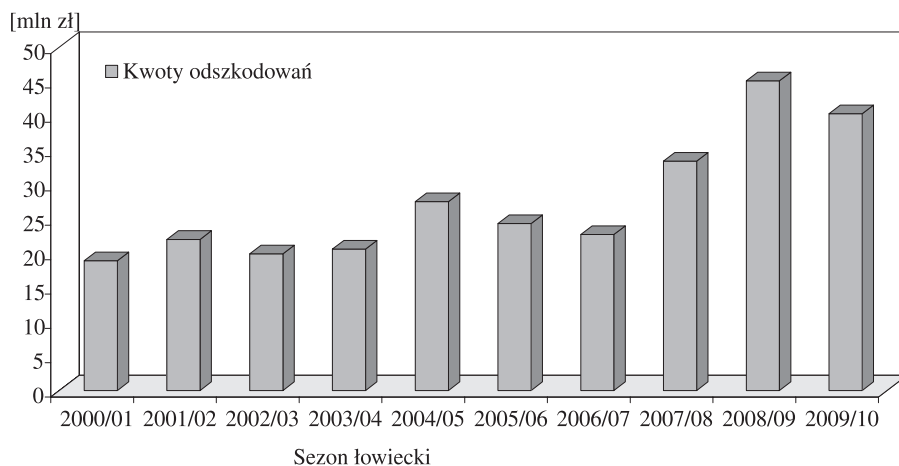
Na podkreślenie zasługuje również fakt znacznego zwiększenia presji na pozyskanie tego gatunku, głównie z powodu rosnących zobowiązań kół łowieckich z tytułu wypłat odszkodowań. W 2000 roku w ciągu sezonu polowań łowiecka eksploatacja zinwentaryzowanego stanu populacji dzików kształtowała się na poziomie około 80%, w ciągu zaś 10-letniego okresu wielkość ta wzrosła i w sezonie łowieckim 2008/2009 przekroczyła 100% wiosennego stanu liczebnego populacji. Natomiast w ostatnim sezonie łowieckim presja łowiecka na ten gatunek nieznacznie się zmniejszyła (87,4%). Stan ten warunkowany był w głównej mierze wzrostem potencjału rozrodczego populacji dzików, czego bezpośredniej przyczyny upatruje się w intensyfikacji produkcji rolnej w postaci zwiększenia udziału upraw wielkołanowych, przy jednoczesnym zwiększonym udziale roślin wysokoenergetycznych, a zwłaszcza kukurydzy. Wymienione czynniki warunkują doskonałe warunki osłonowe w rozległych agrocenozach, co w połączeniu z dostępnością wysokoenergetycznego pożywienia znacząco stymuluje rozwój populacji tego gatunku [Kozdrowski i Dubiel 2004, Flis 2009a, Kościelniak-Marszał 2009]. W ostatnich latach, niezależnie od regionu kraju, znaczącym modyfikacjom uległy preferencje żerowe dzików. O ile w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych podstawową rośliną żerową na polach uprawnych były ziemniaki [Mackin 1970, Drozd 1988, Fruziński i Włazełko 1991], to w latach dziewięćdziesiątych następowało przesunięcie preferencji żerowych w kierunku pojawiających się coraz częściej upraw kukurydzy [Dubas 1996], obecnie zaś wskaźniki po-

twierdząc tę tendencję [Flis 2009b, 2010]. Taki wysokoenergetyczny żer, jak już wspomniano, warunkuje zwiększenie potencjału rozrodczego populacji, objawiającego się zwiększonymi liczebnie miotami, jak również wcześniejszym osiągnięciem dojrzałości płciowej i przystępowaniem osobników w wieku poniżej 1 roku życia do rozrodu [Kozdrowski i Dubiel 2004].

Wszystkie wymienione elementy, powodują zniekształcenie struktury wiekowej populacji, objawiającej się zbyt dużym udziałem osobników młodych, co w znaczący sposób wpływa zarówno na wielkość, jak i rozmieszczenie przestrzenne szkód w uprawach rolniczych.

EKONOMICZNE UWARUNKOWANIA WYPŁATY ODSZKODOWAŃ ŁOWIECKICH

Zgodnie z zapisami ustawowymi, w terenach obwodów łowieckich, dzierżawionych przez koła łowieckie, odpowiedzialność odszkodowawczą za szkody w uprawach i płodach rolnych ponoszą ich dzierżawcy [Flis 2008]. Z kolei kwoty wypłacanych odszkodowań z tego tytułu z roku na rok ulegają zwiększeniu (rysunek 3). W sezonie łowieckim 2000/2001 w skali kraju kwota wypłaconych odszkodowań przez dzierżawców obwodów łowieckich wynosiła 18,9 mln złotych. W kolejnych latach, przy znacznych fluktuacjach w poszczególnych sezonach łowieckich, kwota ta ulegała zwiększaniu, by w sezonie łowieckim 2007/2008 przekroczyć 33 mln zł, a rok później już 45 mln zł. W ostatnim sezonie łowieckim wielkość ta zmniejszyła się nieco – do 43 mln zł [Informacje i opracowania... 2008, 2009]. Na podkreślenie zasługuje fakt, że kwoty odszkodowań wypłacanych przez dzierżawców obwodów łowieckich stanowią 70–80% wszystkich odszkodowań z tytułu szkód w uprawach i płodach rolnych. Naj-

RYSUNEK 3. Kształtowanie się odszkodowań łowieckich wypłacanych przez dzierżawców obwodów łowieckich zrzeszonych w Polskim Związku Łowieckim w latach 2000–2010

FIGURE 3. Hunting indemnities paid by hunting inspectorates leaseholders associated in Polish Hunting Association in 2000–2010

większe kwoty tych odszkodowań wypłacane są w rejonach zachodniej i północno-zachodniej części kraju, najmniejsze zaś w rejonach Polski Centralnej i Wschodniej. Średnia wielkość pojedynczej szkody w skali kraju w 2008 roku kształtowała się na poziomie około 600 zł, ulegając zwiększeniu wraz ze wzrostem powierzchni uszkodzeń przez zwierzynę. Dodatkowo należy zwrócić uwagę na fakt, że kwoty wypłacanych odszkodowań nie są jedynymi obciążeniami związanymi z odpowiedzialnością za szkody. W przypadku każdej pojedynczej szkody, niezależnie od jej wielkości i stopnia zniszczenia, w procedurze szacowania występują koszty pośrednie, obejmujące m.in. koszty przynajmniej dwukrotnego dojazdu szacującego (szacowanie wstępne i szacowanie końcowe) oraz czasu szacowania, który średnio w skali kraju wynosi 3 godziny na każdą szkodę. Analiza efektywności działalności kół łowieckich wskazuje, że koszty związane z odpowiedzialnością za szkody w uprawach i płodach rolnych stanowią średnio 25% ich rocznego budżetu [Flis 2009a].

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że środki przeznaczane na wypłatę odszkodowań łowieckich pochodzą ze składek i opłat wnoszonych przez myśliwych na rzecz kół łowieckich, w których są oni zrzeszeni, jak również wpływów uzyskiwanych ze sprzedaży zwierzyny. Jednocześnie gwałtowne zwiększanie się liczebności dzików, jak również ogólnoświatowy kryzys gospodarczy przyczyniły się do załamania koniunktury na obrót dziczyzną, co pociągnęło za sobą radykalny spadek cen skupu w 2008 i 2009 roku, a co za tym idzie – znaczne zmniejszenie się wpływów kół łowieckich z tytułu sprzedaży tusz. Swoistą alternatywą w tej kwestii okazała się możliwość sprzedaży bezpośrednio dziczyzny oraz powstanie w 2009 roku konsorcjum „Dziczyzna Polska”. Obydwa te elementy, oddziałując bezpośrednio na rynek, przyczyniły się do stopniowego wzrostu cen dziczyzny, a tym samym do poprawy kondycji finansowej kół łowieckich, co w konsekwencji oddaliło wizję utraty przez nie płynności finansowej.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Obecnie obowiązujące uwarunkowania prawne obarczają odpowiedzialnością za szkody łowieckie dzierzawców lub zarządców obwodów łowieckich, wyłączając z tej odpowiedzialności prawnego właściciela zwierzyny – Skarb Państwa, za wyjątkiem terenów niewchodzących w skład obwodów łowieckich. Z kolei postępujące zmiany struktur agrocenoz wywierają bezpośredni wpływ na liczebność, struktury populacyjne, jak również strukturę przestrzenną populacji dzików, a tym samym w sposób bezpośredni lub pośredni wpływają na interakcje zwierząt i środowiska, co w konsekwencji prowadzi do zwiększania szkód łowieckich. Ponaddwukrotne zwiększenie obciążeń finansowych kół łowieckich w ciągu ostatniej dekady sprawia, że przy zachwianiu koniunktury cen skupu zwierzyny, będącej jednym z podstawowych źródeł dochodu kół, problematyka szkód staje się dla nich dość istotna w ujęciu ekonomiczno-funkcyjnym. Jednocześnie poziom łowieckiej eksploatacji populacji dzików, osiągający pułap nawet 100% wiosennej liczebności, wydaje się być zbyt mało efektyw-

nym czynnikiem ograniczającym liczebność, a pośrednio i szkody, przy tak zwiększonym potencjale rozrodczym u tego gatunku. Tym samym nie wywiera on istotnego wpływu jako czynnik ograniczający szkody wyrządzane przez ten gatunek. Przy tak znacznym oddziaływaniu na środowisko agrocenoz przez dziki zasadne wydaje się być zwiększenie poziomu łowieckiej eksploatacji, nawet do około 150% jej stanu wiosennego, celem radykalnego ograniczenia ich liczebności, a tym samym i wyrządzanych szkód. Także szersza współpraca rolników z myśliwymi może skutkować podejmowaniem zabiegów profilaktycznych, zmierzających do ograniczania tych szkód. W obecnej sytuacji radykalnych zmian struktury użytków rolniczych jest to zabieg niezmiernie trudny ze względu na fakt, że postępująca intensyfikacja rolnictwa, dążąca do jego rentowności, nie sprzyja w żadnej mierze poprawie warunków bytowania zwierzyny, jak również możliwościom przeciwdziałania wyrządzaniu szkód łowieckich przez zwierzęta, które w swoisty sposób zaadoptowały się do bytowania w rozległych strukturach agrocenoz.

BIBLIOGRAFIA

- Budny M., Kamieniarz R., Kolanoś B., Mąka H., Panek M., 2010: *Sytuacja zwierząt łownych w Polsce w latach 2008–2009*. „Biuletyn Stacji Badawczej w Czempiniu” 6: 23–25.
- Drozd L., 1988: *Szkody wyrządzane przez dziki w uprawach polowych w makroregionie środkowo-wschodniej Polski*. „Annales UMC” EE, VI, 29: 243–253.
- Dubas W.J., 1996: *Szkody łowieckie w przyleśnych uprawach rolnych w północno-wschodniej Polsce*. „Sylwan” 10: 45–56.
- Flis M., 2008: *Procedura szacowania szkód wyrządzonych przez zwierzęta w uprawach rolniczych*. „Biuletyn Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin” 248: 117–123.
- Flis M., 2009a: *Szkody w uprawach rolniczych w świetle szkodliwego oddziaływania rolnictwa na ekosystemy. Biotop. Zagrożenia biotopów leśnych*. Uniwersytet Opolski, Opole.
- Flis M., 2009b: *Wielkość szkód wyrządzanych przez dziki w uprawach rolniczych w obwodzie łowieckim polnym w latach 1999–2000 i 2008–2009*. „Biuletyn Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin” 254: 179–187.
- Flis M., 2010: *Zmienność wielkości szkód wyrządzanych przez dziki w zróżnicowanych strukturach agrocenoz*. „Biuletyn Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin” (w druku).
- Fruziński B., Wlazelko M., 1991: *Saisonale Dynamik der vom Schwarzwald im Feldanbau verursachten Schäd im Forschungsgebiet Zielonka*. „Z. Jagdwiss” 37: 250–257.
- Informacje i opracowania statystyczne – Leśnictwo*, 2008. GUS, Warszawa.
- Informacje i opracowania statystyczne – Leśnictwo*, 2009. GUS, Warszawa.
- Kozdrowski R., Dubiel A., 2004: *Biologia rozrodu dzika*. „Medycyna Weterynaryjna” 60: 1251–1253.
- Kościelniak-Marszał M., 2009: *Problemy prawne regulacji współdziałania myśliwych i rolników w celu ograniczania szkód łowieckich. Biotop. Zagrożenia biotopów leśnych*. Uniwersytet Opolski, Opole.
- Mackin R., 1970: *Dynamics of damage caused by wild boar to different agricultural crops*. „Acta Theriologica” 15: 447–458.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 8 marca 2010 roku w sprawie sposobu postępowania przy szacowaniu szkód oraz wypłat odszkodowań za szkody w uprawach i płodach rolnych. Dz.U. z 2010 r. nr 45, poz. 272.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 3 grudnia 1927 roku o prawie łowieckim. Dz.U. RP nr 110 z dnia 14 grudnia 1927 roku.
- Ustawa z dnia 13 października 1995 roku – Prawo łowieckie. Dz.U. 05 nr 175 poz. 1462).

HUNTING DAMAGES IN THE LIGHT OF ECONOMIC AND LEGAL CONDITIONS

Abstract. The animals' interactions with their habitats, in the conditions of progressing changes of agrocenoses and forest phytocenoses, lead to damages of the plant cover which are described as animal-caused damages. In the case of wild game the responsibility for damage done to cultivated land and crops rests on the tenants or administrators of the pieces of land defined as the hunting grounds. The problem of damages has become serious in recent years due to the increasing populations of wild boars which cause greater damage to crops than other animals. Financial burdens of hunting inspectorates and circles are growing in step with the damage intensity and their members are often compelled to pay compensation for damage done by wild game. Under such circumstances, co-operation of hunters and farmers seems to be necessary to radically reduce the animals' influence on crops. However, in the present structural-economic conditions of Polish agriculture such co-operation is not simple and requires much effort, commitment and good will.

Key words: hunting damages, wild boar, responsibility for hunting damages, compensations